

QORAQALPOG'ISTONDA TEATR SAN'ATINING SHAKLLANISHI VA O'ZIGA XOS XUSUSIYATLAR

Tleumuratova A.J

Qoraqalpoq davlat universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10523752>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Qoraqalpoq'istonda teatr san'atining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari o'rganib chiqilgan. Shuningdek, "Tong nuri" truppasi ijodidan boshlangan havaskorlik keyinchalik, Qoraqalpoq davlat teatrini tuzishi va professional tarzda ijodiy ishlarni olib borish yo'llari haqida fikr mulohaza yuritilgan.

Kalit so'zlar: havaskorlik, ijod, teatr, rivojlanish, rejissyor, aktyor, truppa, dramaturgiya.

FORMATION AND SPECIFIC FEATURES OF THEATER ART IN KARAKALPAKSTAN

Abstract. This article examines the stages of formation and development of theatrical art in Karakalpakstan. The hobby, which began with the work of the troupe "Tong nuri", was followed by discussions on the creation of the Karakalpak State Theater and ways to carry out creative work in a professional manner.

Keywords: amateur, creativity, theater, development, director, actor, troupe, dramaturgy.

ФОРМИРОВАНИЕ И ОСОБЕННОСТИ ИСКУССТВА В КАРАКАЛПАКСТАНЕ

Аннотация. В данной статье рассматриваются этапы становления и развития театрального искусства Каракалпакстана. Также были рассмотрены увлечение, начавшееся с создания труппы «Тонг Нури», позже созданного Каракалпакского государственного театра и способы осуществления творческой деятельности на профессиональном уровне.

Ключевые слова: хобби, творчество, театр, развитие, режиссер, актер, труппа, драматургия.

Teatr xalqqa na'muna bo'ladigan ulug' dargoh, "Teatr –bu ibrathonadir" degan edi ulug' marifatparvarlarimizdan biri Mahmudxo'ja Behbudiy. Darhaqiqat, teatr ibrat va ma'naviyat maskanidir. Sababi jamiyatta yuz berayotgan voqealarning barchasi teatr hunarida o'z aksini topadi. Har bir millat, xalq o'z tarixi va madaniyati bilan bir-biridan farq qilgan holda ajralib turadi. O'zining chuqur tarixiy merosi va boyliklari, urf-odatlarini saqlab qola olgan millat o'zligini anglagan xalq dunyo miqyosida o'zining alohida o'rin egallashi shubhasizdir.

Ajdodlarimiz tafakkuri va dahosi bilan yaratilgan eng qadimgi toshyozuv va bitiklar, xalq og'zaki ijodi namunalaridan tortib, bugungi kunda kutubxonalarimiz xazinasida saqlanayotgan ming-minglab qo'lyozmalar, ularda mujassamlashgan tarix, adabiyot, san'at, siyosat, axloq, falsafa, tibbiyot, me'morlik, dehqonchilik va boshqa sohalarga oid qimmatbaho asarlar bizning buyuk ma'naviy boyligimizdir. Bunchalik katta merosga ega bo'lgan xalq dunyoda kamdan kam topiladi¹.

¹ I.A.Karimov-Yuksak ma'naviyat -yengilmas kuch-Toshkent "Ma'naviyat"2010

Ma'rifatparvar yozuvchi va teatr arbobi Mahmudxo'ja Behbudiy "Teatr o'yinbozlik emas! Masxarabozlik ham emas! Teatr bamisoli oynavand bir uykim, kirgan har bir kimsa o'z husnu qabihini ko'ra olur", deb yozgan edi. Darhaqiqat, teatr jamiyatning ma'naviy va madaniy hayotini aks ettiradigan o'ziga xos ko'zgudir. Insoniyat tarixida alohida o'rin egallagan XX asr o'zining ko'plab o'zgarishlari va yangiliklari bilan tarix betlarida o'chmas iz qoldirdi. Bu asr bir qator jamoat o'zgarishlari, ko'p yillik qirg'inlarga sabab bo'lgan urushlar, fan va texnika, madaniyat va san'at olamidagi misli ko'rilmagan yangiliklar bilan tarixga kirib keldi. Ushbu asr qoraqalpoq teatrining ham paydo bo'lishi va rivojlanib, munosib o'rin tutishining guvohi bo'ldi. Dunyoda qanchama xalqlar va millatlar bo'lsa ularning har birining o'ziga xos bosib o'tgan yo'li, tarixi bor. O'sha tarixiy voqealar ta'siri sababli shakllanib rivojlangan musiqa madaniyati va san'ati hisoblanadi. Shular qatorida qoraqalpoq xalqining asrlar davomida shakllanib, ota –bobolardan zanjirma -zanjir o'tib kelayotgan xalq og'zaki ijodi bo'lgan milliy dasturlari bilan urf -odatlarini, to'y -tomoshalarining o'tkazish marosimlari, qiz -yigitlarning mutoyiba aytishlari, xalq raqslari buning yaqqol misolidir.

Xalqimiz orasida dasturga aylanib ketgan: «kúyew keldi», «qiz uzatiw», «kórimlik», «bet ashar», «besik toy», «tusaw kesiw» marosimlari misolida ko'rishimizga mumkin, bu dasturlarni jirov va baxshilarimiz aktyorlik mahorati bilan bajariganligi o'sha davrlardan buyon, xalqimiz orasida teatr tomoshalarining dastlabki silsilalari bo'lganligidan darak beradi.

1918-yili mamlakatimiz tomonidan «Teatr bo'limini tuzish haqida» maxsus qarorin so'ng yurtimizda teatr hunarini shakllantirishga katta e'tibor berilib, respublikamizning barcha o'rinlarida har hil madaniy-oqartirish ishlari bilan shug'ullanuvchi muassasalarni tashkil etish, aholiga tomosha qo'yishda ijodkor insonlardan tashkil topgan, teatr, konsert truppalari tashkillashtirish bo'yicha bir qator ishlar amalga oshirildi. 1920-yillarning o'rtalaridan e'tiboran qoraqalpoq xalqi orasida «Teatr», «Teatr truppasi»- degan atama so'zlar aholi hayotida paydo bo'la boshladi.

O'sha yillardan e'tiboran azaldan o'zining milliy dasturida teatr hunari rivojlanmagan xalqlarda yevropa na'munasidagi teatrlar ochilib, undagi ijodiy ishlar milliy tilda olib borila boshladi. Bu yangi tashabbuslar xalqning teatr hunariga bo'lgan qiziqishini orttirib, uning rivojlanishiga o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatti.

To'rtkul pedagogika texnikumining tabiatshunoslik o'qituvchisi Zarip Fatixovich Kasimov 1925-yilning boshida texnikum o'quvchilaridan qoraqalpoq milliy truppasini tashkillashtiradi. Bu to'garak dastlab 13 iqtidorli yoshlardan iborat bo'ldi. 1925-yilning 3-maydagi buyrug'i bilan Z. F. Qosimov qoraqalpoq milliy truppasining badiiy rahbari lavozimiga tayinlanadi. 1926-yili 11-aprelda «Qoraqalpoq milliy drama truppasini tuzish haqida» maxsus qaror qabul qilindi. Qoraqalpoq milliy teatri tarixida bu qaror eng dastlabki rasmiy hujjat bo'lib hisoblanadi. «Tong nuri» Qoraqalpoq milliy teatr truppasi degan atama berilib unga may oyidan e'tiboran Z. F. Qosimov badiiy rahbari etib tayinlandi.

1926-yilning 8-noyabrida Qosim Auezovtin «Tilak yo'lida» nomli to'rt pardali tarixiy dramasi bilan «Tong nuri» teatri pardasi tantanali ravishda ochildi. Qoraqalpoq milliy teatri tarixiniing yilnomasi ayni ushbu kundan boshlanadi.

Spektaklga Z. F. Qosimov xalq musiqalarini o'zi tanlaydi. 1927-yili Z. F. Qosimov rahbarligida «Tong nuri» truppasi Shabbaz, Qipchoq, Xojeli, Chimboy, Cho'rtanko'l, Qong'irov

bo'ylab gastrol tashrifini o'tkazib va o'sha yerlarning havaskorlar to'garaklarining ishlari bilan tanishib, ularga amaliy maslahat berdi. O'sha yili «Tong nuri» truppasini badiiy rahbari etib Abdiraman Zardaepovtni tayinlanadi. Qoraqalpoq musiqa madaniyatida drama va musiqiy drama jonrlarining rivojida taniqli rejissyor T. Ollohnazarovning o'rne beqiyos. U qoraqalpoq musiqa tarixida birinchi milliy rejissyor bo'lib iz qoldirdi.

T. Ollohnazarov 1940-yildan e'tiboran teatrning bosh rejissyori bo'lib tayinlanib, 1959-yilga qadar teatrni boshqaradi. To'rash Ollohnazarov (1916-2000) Katta aktyor, rejissyor, islohatchi, novator, dramaturg, tilmoch, olim, ulug' ustoz. U 1916-yili Qo'ng'iro't tumanida tug'ilib voyaga yetgan. T. Ollohnazarov butun ijodiy hayotini, qoraqalpoq milliy saxna hunarini rivojlantirishga va teatrning o'tgan tarixiy yo'llarini o'rganib, keyingi avlodlarga yetkazishga bag'ishlagan. 1934-yili Moskvadagi A. V. Lunocharskiy nomidagi davlat teatri, 1945-yilga qadar K. S. Stanislavskiy nomidagi davlat teatrida rejissyor va aktyor bo'lib ishlagan. T. Ollohnazarov 1939-yillardan boshlab adabiyot bilan shug'illana boshlaydi. U Asan Begimov bilan birgalikda «G'arip ashik» (1954), Jolmurza Aymurzaev bilan birgalikda «Rawshan» (1956), Pirlepes Tilaganovning «Birinchi gudok» (1960) piesalarini yozib o'zi sahnalastirdi. Yanada teatr uchun bir qancha turdosh xalqlarning piesalarini qoraqalpoq tiliga tarjima qilgan. T. Ollohnazarov 1964-yili «Qoraqalpoq teatrining rivojlanish yo'llari»-nomli mavzusi bilan san'atshunoslik bo'yicha nomzodlik ishini yoqlab chiqqan.

Hozirgi kunda mazkur teatr 90 yildan ortiq tarixga egadir. Teatrning ko'p yillar davomida erishgan yutuqlari, ayniqsa yoshlarni Vatanga sadoqat, insonparvarlik ruhida tarbiyalash, insonlar qalbiga yaxshilik nurlarini singdirishni o'zining ezgu minnati deb bilib, xalqqa fidokorona xizmat ko'rsatib kelamoqda.

REFERENCES

1. “Истоки и формирование Каракалпакский драматургии и театра”, Т.Алланазаров. Автореферат.«Академия наук» 1964,20ст.
2. “Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch” I. Karimov. Ma'naviyat.2012,176b.
3. Aziza T. TARIXIY ASARLANING JAMIYAT TARAQQIYOTIDA TUTGAN O'RNI:“YULDUZLI TUNLAR” ASARINING BOSH G'OYASI //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – T. 1. – №. 4. – С. 42-46.
4. Aziza T., Zakir A. The Role of Animated Films Based on the Works of Alisher Navoi in Shaping Children's Worldview //Zien Journal of Social Sciences and Humanities. – 2022. – T. 6. – С. 100-103.
5. Tleumuratova A. JAHON ANIMATSIYA SAN'ATIDA TARIXIY MAVZU, OBRAZLAR TALQINI VA O'ZBEK ANIMATSIYA SAN'ATIDA TUTGAN O'RNI //ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА. – 2023. – Т. 61. – №. 3. – С. 221-223.
6. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.

7. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
8. Sag'inbaevna T. S. Cultural Life in Uzbekistan during the Years of Independence //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2023. – Т. 18. – С. 39-41.
9. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
10. Saginbaevna T. S. Management and study of culture and art. – 2022.
11. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
12. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.